

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОХОДЖЕННЯ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

LEGAL PRINCIPLES OF MILITARY SERVICE IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE BY UKRAINE'S CITIZENS

Залужний В.Ф., аспірант кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Академія Державної пенітенціарної служби

У статті проаналізовано нормативно-правові підстави проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України. Зазначено, що Збройні Сили України мають потребу в забезпеченні кадровим потенціалом, здатним стати на захист держави, тобто мають постійно вдосконалювати вишкіл, як постійного, так і перемінного складу військовослужбовців. Підґрунтям для цього є правове регулювання відповідних відносин та його вдосконалення.

Акцентовано увагу на законодавчому, перш за все, конституційному унормуванню даних правовідносин в Україні. Зазначено, що крім законодавчого рівня правового регулювання (Закони України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» тощо), використовується й потужний підзаконний апарат.

Конституцією України визначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Безпосередній порядок проходження служби визначений поряд із Законом «Про військовий обов'язок і військову службу» Указом Президента України «Про затвердження Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України».

Ключові слова: Збройні Сили України, військовий обов'язок, військова служба, проходження служби.

The legal bases of military service in the Armed Forces of Ukraine are analyzed in the article. It is noted that the Armed Forces of Ukraine need to be provided with human resources capable of defending the state. It means that they must constantly improve the training of both permanent and variable military personnel. The basis for this is the legal regulation of relevant relations and its improvement.

Emphasis is placed on legislative, first of all, constitutional regulation of these legal relations in Ukraine. It is noted that in addition to the legislative level of legal regulation (Laws of Ukraine «On Military Duty and Military Service», «On Defense of Ukraine», «On the Armed Forces of Ukraine», «On Mobilization Training and Mobilization»), a powerful bylaw is used.

The Constitution of Ukraine stipulates that the protection of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, ensuring its economic and information security are the most important functions of the state, the point of the entire Ukrainian people.

The Armed Forces of Ukraine are responsible for the defense of Ukraine, protection of its sovereignty, territorial integrity and inviolability. Ensuring state security and protection of the state border of Ukraine are entrusted to the relevant military formations and law enforcement agencies of the state, the organization and procedure of which are determined by law.

It is the duty of the citizens of Ukraine to protect the Motherland, independence and territorial integrity of Ukraine, and to respect its state symbols. The direct order of service is determined along with the Law «On Military Duty and Military Service» by the Decree of the President of Ukraine «On Approval of the Regulations on Citizens of Ukraine's Military Service in the Armed Forces of Ukraine».

Key words: Armed Forces of Ukraine, military duty, military service, service, servicemen.

Постановка проблеми. Організація проходження військової служби є актуальним питанням для будь-якої сучасної держави, не винятком є й Україна. Збройні Сили України мають потребу в забезпеченні кадровим потенціалом, здатним стати на захист держави, тобто мають постійно вдосконалювати вишкіл як постійного, так і перемінного складу військовослужбовців. Підґрунтям для цього є правове регулювання відповідних відносин та його вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання проходження військової служби в Збройних Силах України у своїх дослідженнях висвітлювали такі вчені: О. Гушин, В. Забарський, О. Паламарчук, О. Полякова, Б. Ринажевський та ін.

Формулювання мети. Метою статті є дослідження правових підстав проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України.

Виклад основного матеріалу. Нормативними підставами виконання військового обов'язку та проходження військової служби в Україні є низка правових актів різної юридичної сили, а саме: нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили – Основний Закон України, Закони України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» тощо, а також низка підзаконних нормативно-правових

актів органів влади та управління. Крім цього, ратифіковані Верховною Радою України міжнародні договори України, що регулюють відповідні питання проходження військової служби, також є частиною національного законодавства [1].

Конституцією України визначено, що найважливішими функціями нашої держави є захист суверенітету і територіальної цілісності України, а також забезпечення як економічної, так й інформаційної безпеки. Такі функції та завдання є справою всього Українського народу [2].

Збройні Сили України як військове формування забезпечують оборону держави, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Функції забезпечення захисту державного кордону та забезпечення державної безпеки покладаються на спеціалізовані військові формування та підрозділи правоохоронних органів.

Пунктом 17 статті 92 Конституції України встановлено, що виключно законами України визначаються основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку. Збройні Сили України також за необхідності та на підставі рішень відповідних органів чи посадових осіб можуть бути направлені до інших держав, а підрозділи збройних сил інших держав можуть залучатися до виконання завдань на території України виключно на підставі законів України [2].

Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України та має повноваження щодо призначення на посади та звільнення з посад вищого командування Збройних Сил України та керівників інших військових формувань. Крім того, на Президента України покладено керівництво обороною держави.

Глава держави очолює Раду національної безпеки і оборони України. Виходячи з необхідності, може вносити до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни. У разі збройної агресії проти України може ухвалювати рішення про використання Збройних Сил України та інших військових формувань [2].

На виконання подань Президента України Верховна Рада України може оголошувати стан війни і укладення миру, схвалювати рішення щодо використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України.

Обов'язком кожного громадянина України є захист держави, її незалежності та територіальної цілісності, а також шанування державних символів нашої країни. Зазначена норма закону має й виключення, оскільки законодавством передбачено, що якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою. Отже, навіть, маючи певні релігійні застереження, громадянин України не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від їх виконання.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [1] військова служба є державною службою особливого характеру. До кандидатів на цю службу висуваються специфічні вимоги, а саме: професіоналізм (який полягає у здатності боронити країну, її незалежність та територіальну цілісність), задовільний стан здоров'я, досягнення певного віку. Маємо наголошити, що на військову службу можуть прийматися як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства. Військова служба, як й інші види діяльності, зараховується громадянам України до їх стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, страхового стажу, а також до стажу державної служби.

В. Малиновський у своєму дослідженні виділяє такі ознаки військової служби: військова служба здійснюється специфічною організацією, що засновується державою та військовою організацією держави; порядок зарахування та звільнення з військової організації визначає держава; призначенням військової організації держави є захист держави від зовнішнього посягання (тобто використання спеціальних військових методів, у тому числі застосування збройних засобів); державою визначаються ознаки відмінності службовців військової організації та особливості управління нею; фінансування військової організації здійснюється за кошти державного бюджету [3, с. 146].

Відповідно до Указу Президента України «Про затвердження Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» умовами проходження військової служби в нашій державі є:

- громадяни України можуть проходити службу або у добровільному порядку (за контрактом), або за призовом;
- іноземці та особи без громадянства можуть проходити службу виключно у добровільному порядку (за контрактом) і лише на посадах, що підлягають заміщенню військовослужбовцями рядового, сержантського і старшинського складу Збройних Сил України.

Громадянам України надається можливість проходити військову службу у добровільному порядку шляхом:

- проходження навчання за контрактом курсантів у вищих військових навчальних закладах, а також інших закладах вищої освіти (які мають у своєму складі вій-

ськові інститути, факультети та/або кафедри, відділення військової підготовки);

- проходження військової служби за контрактом осіб рядового складу, або сержантського і старшинського складу, або офіцерського складу.

На відміну від добровільної служби, службу за призовом громадяни проходять як:

- строкову військову службу;
- військову службу під час мобілізації, на особливий період;
- військову службу осіб офіцерського складу [4].

Строкова військова служба є конституційним обов'язком громадян України, яку проходять повнолітні особи у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Організація проходження строкової військової служби здійснюється з метою здобуття військово-облікової спеціальності, набуття практичних умінь і навичок поведінки зі зброєю, а також здатності виконувати завдання під час збройного захисту Вітчизни. Для осіб, які перебувають в запасі, також визначені військові обов'язки, які полягають у дотриманні порядку військового обліку та періодичного проходженні зборів (з метою збереження та вдосконалення знань, навичок і умінь, необхідних для виконання обов'язків військової служби в особливий період). Крім перебування в запасі, громадяни України можуть проходити службу у військовому резерві Збройних Сил України або інших військових формувань.

Законодавством України передбачено порядок призову на військову службу в особливий період. Так, резервісти з числа громадян України залучаються для оперативного доукомплектування Збройних Сил України та інших військових формувань. Вони укладають контракти про проходження служби у військовому резерві та/або зараховуються до військового оперативного резерву, структура якого визначається Кабінетом Міністрів України.

Громадяни, які вступили на військову службу за контрактом або за призовом, складають Військову присягу на вірність Українському народу [4], яку скріплює власноручним підписом. Іноземець або особа без громадянства присягу не складає, але бере офіційне зобов'язання неухильно додержуватися Конституції та законів України, сумлінно виконувати обов'язки військової служби. Особи які проходять військову службу мають статус військовослужбовців, що покладає на них низку специфічних прав та обов'язків.

Загальний порядок проходження військової служби, права та обов'язки військовослужбовців визначаються Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» та «Положенням про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» [4], що затверджується Указом Президента України.

Затверджене Президентом України «Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» визначає як порядок проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, так і виконання військового обов'язку громадянами, які перебувають у запасі. Особливу увагу Положення приділяє порядку проходження кадрової військової служби особами офіцерського складу (у тому числі питання переходу на контрактну службу або звільнення з військової служби).

Разом з цим, норми Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» визначають питання щодо початку та закінчення проходження військової служби, її строків та граничного віку перебування на ній. Так, військова служба припиняється у разі: звільнення в запас або у відставку; загибелі (смерті); визнання особи судом безвісно відсутнім або оголошення померлим.

Служба у Збройних Силах України на контрактній основі передбачає можливість брати участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. Участь

у таких міжнародних операціях можна брати у якості національного контингенту або національного персоналу, що не входить до складу національного контингенту. Крім цього, за рахунок такої категорії військовослужбовців формуються багатонаціональні органи військового управління, дипломатичних представництв України. Ще одним з найважливіших напрямків співпраці є залучення військовослужбовців на навчання (для підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації) за кордоном.

Зважаючи на потреби держави в окремі періоди її функціонування, військовослужбовці можуть бути направлені для проходження військової служби до інших утворених формувань, а також до правоохоронних органів спеціального призначення або Державної спеціальної служби транспорту з виключенням їх зі списків особового складу Збройних Сил України, так само як і військовослужбовці інших військових формувань можуть бути прийняті до Збройних Сил України.

Загальний порядок документального оформлення проходження служби військовослужбовцями визначається письмовими наказами по особовому складу. Форми таких наказів розробляються профільним міністерством. Згідно абзаца другого пункту 12 Указу Президента України «Про затвердження Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» право видавати накази по особовому складу надається командирам, командувачам, начальникам, керівникам органів військового управління, з'єднань, військових частин, установ, організацій, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, які утримуються на окремих штатах, за посадами яких штатом передбачено військове звання полковника (капітана 1 рангу) і вище, а також керівникам служб персоналу Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України [4].

Виконання військового обов'язку в особливий період здійснюється з особливостями, визначеними законодавством. Так, відповідно до Закону України «Про оборону України» у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України ухвалює рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, подає його Верховній Раді України на схвалення чи затвердження, а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни [5].

Продовження дії контрактів із військовослужбовцями, які звільняються, у випадках, визначених законодавством, затвердження військовослужбовців на посади за мобілізаційним планом, присвоєння та позбавлення військового звання, пониження та поновлення у військовому званні, призначення на посади та звільнення з посад, призупинення військової служби або звільнення з військової служби осіб, які проходять строкову військову службу, оформлюється письмовими наказами по стройовій частині. Також наказами по стройовій частині в особливий період оформлюється продовження військової служби та дії контракту понад встановлені строки до термінів, визначених ч. 9 ст. 23 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Так, під час дії особливого періоду за загальними правилами військова служба/ служба за контрактом продовжується понад встановлені строки для військовослужбовців,

у яких закінчився строк військової служби та для військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом.

Термін служби продовжується для військовослужбовців, у яких закінчився строк військової служби у період з моменту оголошення мобілізації до часу введення воєнного стану (настання воєнного часу) та триває до термінів, визначених рішенням Президента України. Термін служби продовжується для військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом з моменту оголошення мобілізації – протягом строку її проведення, який визначається рішенням Президента України. Крім цього, для обидвох зазначених категорій військовослужбовців термін служби продовжується з моменту введення воєнного стану (настання воєнного часу) і до оголошення демобілізації. У випадках введення особливого періоду, не пов'язаного з проведенням мобілізації та введенням воєнного стану, для військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом та строк контракту яких закінчився, військова служба може бути продовжена за новими контрактами [1].

У разі збройної агресії проти України органи державної влади та військового управління зобов'язані ставати на захист держави, навіть не чекаючи оголошення стану війни. На підставі відповідного рішення Президента України Збройні Сили України разом з іншими військовими формуваннями розпочинають воєнні дії, в тому числі проведення спеціальних операцій (розвідувальних, інформаційно-психологічних тощо) у кіберпросторі. Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Президент України бере під особливий контроль питання оперативного доукомплектування Збройних Сил України та інших військових формувань [5].

Ставка Верховного Головнокомандувача виконує функції вищого колегіального органу воєнного керівництва обороною держави в особливий період. Виконання поставлених Ставкою Верховного Головнокомандувача завдань покладається на Кабінет Міністрів України та включає такі основні напрямки:

- розвиток Збройних Сил України та їх озброєння;
- здійснення оборонних закупівель;
- передача у користування необхідних матеріальних та природних ресурсів держави на безоплатній або оплатній основі з використанням різних форм розрахунку;
- підтримання об'єктів національної економіки;
- забезпечення комплектування особового складу Збройних Сил України, у тому числі через проведення призову на строкову військову службу;
- здійснення оптимально прийнятної політики щодо існування та розвитку науково-дослідних установ Збройних Сил України, військових навчальних закладів та військових кафедр тощо;
- забезпечення соціально-економічного захисту військовослужбовців та членів їх сімей;
- забезпечення контролю за виконанням законів у сфері оборони та інше [5].

Висновки. Отже, Україна має достатньо розвинену законодавчу базу, яка регулює порядок проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, та складається як з низки конституційних норм, так і норм законодавчого та підзаконного рівня. Стосовно ж питання організації проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України в особливий період, можна говорити про вдосконалення законодавства в майбутньому, виходячи з досвіду, який нині отримує Україна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 20.01.2022).
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні : підручник. Київ : Кондор, 2018. 312 с.
4. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : Указ Президента України від 10.12.2008 р. № 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text> (дата звернення: 20.01.2022).
5. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991, № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 20.01.2022).